

Uzon Miklós

Egy kortárs visszaemlékezése a szabadkai Népkör megrázó évtizedére

A politika és a művelődés váratlan eseményei rendkívüli hatással lehetnek a kisebbségek életére, s ez a délvidéki magyarság Trianon utáni sorsán is megfigyelhető.

A délvidéki magyarság közéletében és kultúrájában jelentős szerepet betöltő szabadkai **Népkör** egy periódusával kívánok foglalkozni, amelynek egyik élharcosa voltam, és ennek alapján igyekszem hitelesen felidézni ezt a kort, amennyire emlékezetem és az igen kevés rendelkezésemre álló forrás engedi.

A szabadkai Magyar Olvasókör újjászervezése 1936 őszén

A politikai nyomás alatt működő szabadkai Népkör (korábban Magyar Olvasókör) a jugoszláv politikai rendőrség általi ki tudja hányadik betiltását követően 1936 őszén alakult újjá. Azelőtt két évig nem működhetett, elsősorban néhány hangoskodó szerb nacionalistának, pl. Todorovič dohányáru-nagykereskedőnek és a politikai rendőrség főnökének, Lazar Turanovnak köszönhetően.

Vezetői voltak dr. Dekker Endre, Nojcssek Géza, dr. Singer Béla, Palencsár József, Fehér Ödön, Kunszabó Dezső, dr. Strellicki Dénes, Emich János, Pauk János, Köhalmi Pál, Nöszt Béla, dr. Pataki Antal, dr. Kovács Sztrikó Imre, dr. Nagy Ödön, Marcsók László, Matuska Lénárd, a fiatalabb generáció élén pedig Kunszabó György, Lévai Endre, Kongó Tivadar, Toldi Ferenc, Uzon Ulreich Miklós, Toldi György, Szőczi Mihály, Gyenizse István, Gyenizse Borbála, Andruskó Károly, Selken J., Rákics Lajos és Csapó Sándor álltak.

1938 után, amikor a trianoni bilincsek lazulni kezdtek, először a Felvidéken, majd Kárpátalján és Erdélyben egy nagy várakozás, egy mély nemzeti érzésű hullám hatotta át az ott élő magyarokat, így a Délvidék, de talán legjobban Szabadka magyarságát is. Ékes példája volt a nemzeti érzelmeknek, amikor 1940 telén,

egy bál után együtt maradt a kisteremben a Népkör ifjúsági alosztályának 15 főnyi csoportja, és emelkedett hangulatban együtt, hangosan elénekelték a „Horthy Miklós katonája vagyok, legszebb katonája” kezdetű dalt. Másnap a besúgók jelentése alapján becibálták a „legszebb” katonákat és katonalányokat a rendőrségre és komoly pénzbüntetésben részesítették őket.

E dal közös, hangos, lelkes eléneklése ellentmondott annak a fámának, hogy az ifjúság kommunista. Így jutottunk el 1936-tól /az újranyitástól/ egészen a német megszállásig, 1944. március 19-ig. Ez alatt az idő alatt változó erővel folyt a belső harc az egyesület szélsőjobboldali szárnya, 5-10 vezetőségi tag és a polgári irányzatú, erőteljes magyar, de nem a fajvédő eszmék alapján álló többség között, akiknek az oldalán állt az ifjúsági kultúralosztály, amely oszlopa volt minden művelődési és szervezeti munkának az egyesületben.

A szélsőséges jobboldaliak vezetői Mačkovič mérnök és Szöllösi ügyvéd voltak. Ez utóbbi később (1944 nyarán) elkezdte szervezni a nyilas pártot, úgy hogy el kellett menekülnie az oroszok bejövetelekor. A polgári oldalt vegyes összetételűvé tette a néhány szabadkőműves, főleg iparosok, kereskedők. A vádaskodások, gyanúsítgatások szinte minden vezetőségi ülésen felszínre kerültek.

Az ifjúsági művelődési alosztály, mint említettem, motorja volt minden tevékenységnek az egyesületben. Legjelentősebb tette a külteleki alosztályok megszervezése volt. A vándorkönyvtárak 60-70 könyvből álltak, és egy-egy külteleki alosztályban fél évig maradtak, akkor cseréltek a másik fiókegyesületben lévővel. E tevékenység 10-13 alosztályban folyt. Az itt rendezett műsoros délutánjaink roppant látogatottak, hangulatosak voltak, és sok-sok barátság szövődött. Először Palicson, aztán pedig Kelebián, Csávolyon, Noszán és Hajdújárason jártunk, később pedig Radanovácsra, Nagyfényre, Ludasra, Alsó-Ludasra stb. is sor került. Mindenütt élénk tevékenység volt, csereműsorok ala-

kultak ki.

A kültelevi alosztályok szervezése, a velük való együttműködés, a kultúrtevékenység irányítása, a könyvvállomány cseréje rám hárult mint legfőbb intézőre. Egy hangulatos kirándulásunk volt 1942 januárjában. Kelebiaiak vittek ki bennünket szánkókkal. A kb. 30 főnyi ifjú társaság műsoros délutánt adott, amely népdal és nóták énekléséből állt, majd izletes paprikás vacsorával végződött. Eközben észre sem vettük, hogy nagyon erős havazás kezdődött, és tartott egész délután, sőt este is. Házigazdáink a sűrű hóesés miatt, mivel az utat sem lehetett megtalálni, nem vállalták szánjaikkal az ifjú vendégek befuvarozását. Ehelyett kb. 15 családnál szállást készítettek a szíves házigazdák, és kettesével elosztották a fiatalokat. Én a feleségemmel együtt egy közeli módos gazdához kerültem, ahol a tisztaszobába való invitálással tiszteltek meg bennünket. Reggel, fűtött szoba, forró tea, szalonna, sonka, rántotta várta a vendégeket. Jóízűen elfogyasztottuk, majd az iskolánál /ahol tartottuk az előadást/ gyülekezünk és a csilingelő szánkókkal vágattunk be a városba. A szűz havon mi törtük az utat, és mivel nemigen látszott a kocsit, nagyon kellett ügyelni, nehogy az utat szegélyező árokba boruljunk. Hála Istennek nem lett semmi baj, csak egy roppant érdekes, eseménydús emlékünknél maradt.

1937-ben az első nagy művelődési megmozdulás a Népkörben az Ady-est volt. Már egy jó héttel előbb minden jegy elkelt, de az állóhelyeket is mind betöltötte az előadásra kiéhezett szabadkai magyarság.

A kültelevi alosztályok

Hogy az alosztályok milyen erős külső bástyáink lettek, azt 3 tényvel bizonyítom.

1942 tavaszán, városunk felszabadulásának első évfordulóján, mind a 13 kültelevi alosztályunk nagy létszámú küldöttsége felvonulást tartott a Nagytemplom és az akkor úgynevezett Sokol dom között, népviseletben, zenekarokkal. Az én tisztem volt e felvonulás megszervezése, melyben kb. 1000 személy vett részt, és ez igen jól sikerült. Azóta sem volt ilyen tömeges magyar demonstráció városunkban.

(Talán hasonló volt 1995-ben, amikor is a Kosztolányi Dezső diáksegélyező /KODDE/ szervezésében a budapesti Magyar Állami Népi együttes szerepelt a városi sportcsarnokban és délután az ifjúságnak, este pedig a nagyközönségnek mutatott be programot. Felejt-

hetetlen látvány volt, amikor véges végig a Sugárúton hömpölygött a magyar fiatalság, kb. 1500-an. Mikor a teli sportcsarnokban üdvözöltem a diákokat, a mi jövőnket, és egyben a táncegyüttes tagjait, bevallom könnybe lábadt a szemem a lelkesedéstől. Este pedig 10-15 vidéki helységről jöttek zsúfolt buszok és mindannyian óriási lelkesedéssel ünnepelték a gyönyörű magyar ruhában fellépő budapesti táncosokat.)

Az alosztályainkkal való baráti együttműködésünk több száz magyar életét mentette meg.

Ahol nem hallgattak ránk, ott 1944 őszén sok száz magyart kivégeztek a partizánok. Így például a radanováci és a nagyfényi alosztály tagjai nem fogadták meg tanácsomat és a határozott utasításom, hogy ne lépjenek be a nyilas pártba, mert abból csak baj lehet! A szerencsétlenek nem hallgattak rám, hanem aláírták a belépő nyilatkozatot a nyilas pártba, ahol mind egyiknek 5 hold szántóföldet ígértek. Amikor a partizánok megtalálták a tagok listáját, sok száz embert kivégeztek! A többi alosztályban ilyesmire nem került sor, mert hallgattak ránk!

A harmadik erőteljes bizonyítéka az alosztályok jelentőségének az volt, hogy 1946-ban a kommunista vezetés nem tűrte az alosztályok szerves kapcsolódását az anyaegyesülethez, hanem önállósította őket. Persze ezek sorra leálltak a működéssel, káderek híján, meg mert a Zentai úti temetőben legyilkolt kb. 1500 magyar sorsa intő példa volt.

De különben is a kommunista hatalom nem tűrte meg sem a vertikális, sem pedig a horizontális alapon való szervezkedést, mert félték, hogy ez a konkurálni fog a Szocialista Szövetséggel és a Kommunista Párttal. A külterületi, főleg tanyai világban máig sem lehetett pótolni a kultúrtevékenységet, legfeljebb néha gazdasági előadások vannak, vagy egyik másik pártnak a gyűlése. Nem vitás, hogy ez a nemzettudat, a magyar iskolákba való iratkozás, a választásokon való tisztán látás – óriási kárt okozott a hatalomnak.

Jómagam 1938-ban és 1939-ben a tényleges katonai szolgálatom töltöttem, majd a jogi tanulmányaimat akartam idejében befejezni. Így kénytelen voltam fél vagy negyed gőzzel tevékenykedni az egyesületben, és az akkor megalakult „Vojvodina szemlé”-ben, ami az ifjúság lapja volt és a magyar felszabadulásig jelent meg elég rendszeresen.

Egyetemi tanulmányaimat sikerült rekordidő alatt, kerek 4 év alatt befejezni. A 107 gólyából mindössze 7-ünknek sikerült ez, azzal, hogy ez alatt az idő alatt 9 hónapig a tartalékos tüzér tiszt iskolát is sikerült elvé-

geznem, ami szintén komoly erőfeszítést igényelt. Pl. egy jogi vizsgára februárban bejelentkeztem, nappal gyakorlatok, délután elméleti tanulás volt a tisztiskolában. Én minden hajnalban 3 órakor keltem fel és tanultam ötig, a felkelés idejéig. Ehhez rettenetesen nagy akarat kellett, télen hetekig 3 órakor felkelni és tanulni. De sikerült katonaruhában hazajönni, egyenesen a vizsga helyére mentem, és átmenő jeggyel levizsgáztam magánjogból.

Trianon korrigálása 1938-39 között

Mint már említettem, a Kárpát-medencén belül, ahol csak magyarok éltek, bizakodó, reménykedő hangulat alakult ki a magyarság körében, ami a Népkörben is erőteljes szellemi munkára készítette a vezetőgárdát.

Különösen élénk volt a szintársulat, a dalárda, a tekerészleg, az ifjúságnál pedig az állam által felügyelt szerda esti kultúrelőadások, a vándor babakelengyeakció, a Népkör óvoda létesítménye, az alosztályokkal való, erőteljes együttműködés.

Roppant sikeresek voltak a bálak, az ifjúsági és a dalárdáé egyaránt. Az ifjúság rendezte a jogász bálakat. Eseményszámba mentek az első bálások bemutatkozásai. Ezekre kb. 20-30 elsőbálos lány jelentkezett, és a színpadon várták a bál megnyitását. Akkor a bemondó ismertette a neveket. A szépséges ifjú nagylányok hosszú báli ruháikban lépdeltek le a parkettra, ahol előre kijelölt, szmokingos, daliás fiatalok várták őket, és páronként ők nyitották meg a bált. Rövid valcerrel, tangóval és csárdással. Egész életre szóló mély benyomást keltettek ezek az első bálós estek, sok szerelem és házasság is keletkezett itt.

A magyarság reménységei erősen lelohadtak, amikor megkötötték a jugoszláv-magyar örökbékét 1941 elején. Úgy éreztük, „Trianont” véglegesítették jugoszláv viszonylatban.

Aztán jött a jugoszláv csatlakozás a tengelyhatalmakhoz, majd a Simović-féle katonai puccs, amely felmondta a csatlakozást. Éreztük, tudtuk, hogy ezt Hitlerék nem nyelik le. Valóban 10 nap múlva, április 6-án a német hadigépezet megindult, Bulgária és Románia felől. Horvátországban április 10-én kimondták az önállósulást, felbomlott Jugoszlávia.

Anyországunkban nagy belső harc volt a háborúba való belépéssel kapcsolatban, hisz az „örök barátság”-szerződésen még talán meg sem száradt a tinta, viszont Trianon fájó hibáját a hadsereg, Horthy kormány-

zó és a politikusok nagy többsége is ki akarta javítani. A rendkívül vallásos gróf Teleki Pál, hiába lett öngyilkos. Azonban amikor a horvátok kikiáltották a függetlenségüket, Ante Pavelićcel az élükön, a magyar vezetőség engedett a német és a belső nyomásnak, azzal az elvileg /szerintem/ helytálló jogi indoklással, hogy ha megszűnt egy ország /miután a horvátok kikiáltották az elszakadásukat/, akkor az azzal az országgal kötött szerződések is hatálytalanná, megszűntté váltak!

Ezen az alapon Magyarország bejelentette, hogy bevonul az ezeréves déli határra, a Bácskába, Baranyába és a Muravidékre.

Április 11-én és 12-én három irányba elindultak a magyar csapatok, és 13-án már birtokba vették az ősi földeket, a Bánságot kivéve.

Én kénytelen voltam eleget tenni a mozgósításnak, és a háború kitörésekor Petrinjében, Sisak mellett vonultam be tartalékos hadapród őrmesterként, - „narednik đak”-ként.

Ütegünket már 10-én bevagonoztuk ágyúinkkal együtt. Én egy olyan lovat kaptam, amelyen még senki sem lovagolt. Erőteljes 3 éves kancát, egy parasztcsalád lovát. Nagy szerencsémre az ütegben lévő egyik magyar fiú vállalkozott, hogy ő majd „betöri” a lovat. Ennek köszönhetően tudtam azon az éjszakán irányítani az állatot. Ti. a kb. 16 km-re lévő sisaki állomáson kellett berakodnunk. Egész éjjel vonultunk teljes felszereléssel /élelmiszer embereknek és állatoknak, az összes ágyú /105-ös haubicok voltak/ az összes lőszerrel, lőszerszámokkal, alkatrészekkel, tartalék egyenruhával stb./ Az egész trén a parancsnokságom alá tartozott, és nem 16 km-t, hanem annak többszörösét lovagoltam az éjjel. Rengeteg komplikáció akadt, a lovak hámjai elszakadtak, a mozgósított parasztkocsik kerekei összetörték, a sötétségben összeakadtak a kocsik stb.

A szerencsétlen kancám egész éjjel hordozott, és bizonyára feltörte a hátát a nyereg, oldalát meg az én sarkantyúm, hogy a szegény pára ösztönösen rettentően meggyűlölt a megkínzása miatt és később a többnapos vonatozásunk alatt, ahányszor meglátott, rúgott, harapott.

Izgalmas utazásunk volt az ország akkori fő ütőerének számított vasút vonalán, a Ljubljana—Zágráb—Belgrád-vonalon, majd később Niš felé haladva. Akkor még nem voltak autótutak, a vasút volt a gerince az ország összekötésének. Csúnya, havas nagyhét volt /a háború virágvasárnap kezdődött/, szokatlan módon

egybeesett a katolikus és a pravoszláv húsvét.

Hihetetlen szerencsénk volt, mert katonavonatonkon, még letakarva is látszottak a hatalmas ágyúk és sűrűn röpködtek a német vadászgépek, bombázták, lötték az állomásokat, hidakat, vonatokat, de hál Istennek mind e támadásokból kimaradtunk. Indiánál már dupla sín pár volt, az egyiket az állomáson szétbombázták a német repülő, nekünk - mivel előnyünk volt minden más szerelvénnyel szemben - sikerült bejutnunk Belgrádba. Az állomás április 10-én teljesen le volt bombázva. Aznap többször súlyos légi támadások érték a jugoszláv fővárost. Még számos helyen égtek a házak. Később lett köztudomású, hogy óriási pusztulást okoztak a bombázások, amelyek a következő napokban is tartottak. A romok alatt kb. 30 000 hulla volt. A polgári légtalpon nem működött, a felbomló hullák ezrei még hetekig szennyezték a város levegőjét. A vasútállomás romjainál polgári lakosok százai széttárt karokkal és letérdelve, könyörögve integettek, vegyük fel és vigyük őket délre. Nem tehettünk eleget, katonavonatra polgáriak nem kapaszkodhattak fel. A topčideri állomáson mégis megkönyörült a parancsnokunk, megálltunk, és a szerelvény egyetlen utasvagonjába beengedett vagy 2 tucat asszonyt, gyereket, néhány férfit, és vittük őket délre, Jagodina, Niš irányába. A menekültek borzalmas dolgokat meséltek, és mi, katonák, közlegények és rangot viselők, nem álltuk meg, hogy ne könnyezzünk, őket hallgatva.

Véres ütközet Jagodinán

Nagyhét csütörtökjén, április 10-én kb. 10 óra felé érkezünk Jagodinába. Az állomásfőnök nem engedte tovább a szerelvényt. Közölte velünk, hogy a németek Bulgáriából betörték Dimitrovgrad és Niš irányába és útban vannak észak, Belgrád felé. Rövidesen ide érnek.

A parancsnokunk, egy szerb főhadnagy volt, a többi tartalékos tiszt. A horvátok, akiknek be kellett volna vonulniuk az üteghez, jobbnak látták otthon maradni, és igazuk is volt, mert aki az ütközetben nem esett el, az fogságba került, és a szerb hadifoglyok, csak 1945-ben, a háború végén kerültek haza.

A parancsnok a veszteglő szerelvényünkről levetett 2 ágyút, és a Niš—Jagodina—Belgrád-útra /amely a városon keresztül vezetett és évek múlva autót lett belőle/ helyeztette azokat, hogy útját állják a közeledő német tankoknak.

Nem sokat kellett várni, kb. fél óra múlva, páncélo-

sok dübörgése hallatszott. A mi egyik ágyunk, amelyet egy Pálfi nevű magyar, becskerekai altiszt irányított, löni kezdte a közeledő tankokat. A belváros közepén. A páncélost nem találták el, de néhány lakóházat szétlőttek. A németek egy pillanatra megtorpantak, aztán löni kezdték a mi ágyunkat és a második lövéssel szétlőtték azt. Az ágyút „védő” páncél felső részét is eltalálták, az pedig Pálfinak a fejét vitte el.

Én egy kisebb csoporttal visszavonultam vad futással az állomás felé, onnan pedig szaladtunk a szántóföldekre. Messziről motorzúgás hallatszott. Egy páncélos jött irányunkban, kb. 1 km-t futottunk, és ott egy 50-80 cm-es árkot találtunk, tizenketten bejutottunk az árokba, azt remélve, hogy talán nem is jön idáig, vagy pedig elrohan mellettünk. Mellettem egy ridicai német fiú, Rót nevű hasalt, aki a kaszárnyában az üteg borbélyja volt. Mögöttem egy magyar fiú feküdt a mélyedésben, Simon János közlegény Egyházaskérről /később tanító lett Horgoson, illetve Németországban él, ha még megvan/.

Bizony, a német páncélos meglátott minket, megállt és szép nyugodtan végig lötte a társaságot. A mellettem fekvő Rót közlegénynek a fejét lötte szét, vére az én köpenyemre hullott. Én könnyű karlövést kaptam, mint azt később megállapítottam. Némi csend következett, akkor elkezdtem /gyér német tudásommal kiabálni: „Kamerad, hier sind Ungarn, nicht schissen!” /Bajtárs itt magyarok vannak, ne löjjon/.

A német kiáltott: „Komm her!” Oda mentem, rámszólt: „Geben Sie mir ihre Waffen!”. Nem értettem, nem tudtam /akkor/ mi az a Waffen. Türelmetlenül szólt: „Gib mir Pistol!”. Sietve odaadtam a pisztolyomat. Akkor mondta, hívjam a többieket, és menjünk nyugati irányban, a szántóföldön át a város felé. Hívtam a többieket, akkor derült ki, hogy az egységemnek pont a fele soha többé nem fog felállni. Halottak voltak. Öten kisebb-nagyobb sérüléssel megúsztuk. Simon János, aki pedig legközelebb feküdt az úthoz, illetve a páncéloshoz, sértetlen maradt. Remegő lábakkal indultunk, a sarat taposva, mert ott szántóföld volt, a megadott irányba. Meg voltunk győződve, belénk ereszt még egy sorozatot. Nem tette. Az irányt tartva mentünk egy kisebb gyűjtőhely felé, majd be a városba. Én a kórházba siettem, vittem Jánost is. Engem bekötöztek, Jánosról azt állítottuk, hogy légnyomást kapott és nem hall. Kb. 3 hetet kihúztunk a kórházban, ami nagy szerencse volt, mert minket csak akkor vittek Nišbe, egy hatalmas kaszárnyába, ahol kb. 6.000 jugoszláv katonát hadifogolyként őriztek.

Jagodinán a kórházból hamarosan kitétek a szomszédos tanítóképzőbe. A kórházban vasárnap, 13-án óriási meglepetésemre meglátogatott egy szabadkai barátom, cserkész társam, Rót kalapgyáros Buli nevű fia, és közölte velem, hogy Magyarország is belépett a háborúba, és 12-én, nagyszombaton a magyar honvédség akadály nélkül, az ujjongó magyarság hihetetlen lelkesedése mellett, bevonult Szabadkára.

Én a hír hallatára elsírtam magam, és felkötött karral elrohantam a német Ortskommandanthoz /helyi katonai parancsnok/. Elmondtam, magyar vagyok, szülővárosomba bevonultak a magyar felszabadító csapatok, adjon nekem /és az engem kísérő Simon Jánosnak/ igazolványt /Ausweisst/, hogy hazamehessek. Erélyesen lebeszélte, közölve, a helyzet még nem szilárdult meg, még itt-ott ellenállás van, várjak 1-2 hetet, akkor elengednek. Mit tehettem, beláttam, igaza van.

Egy hét múlva összeszedtek minket a németek és marhavagonokban elvittek Nišbe, ahol már rengeteg hadifoglyot őriztek a „Crveni krst” kaszányában.

Összegyűjtöttem kb.80 magyar fiút és május elején a hadifogoly-bizottság számba vett minket, néhány nap múltán elengedtek. Kaptunk vagon, Belgrádba jutottunk, majd pontonhídon át Zimonyba. A pontonhidat magyar utászok építették a felrobbantott Száva híd mellett, és magyar honvédek őrizték. Azok ámultak és bámultak, mikor magyarul szólunk hozzájuk. Kalandos úton átjutottunk az immár horvát /usztasa/ kézben lévő Kelet-Szerémségen. Majd komppal Újvidékre érkezünk jugoszláv egyenruhában. Magyar énekszóval, katonadalokat énekelve, piros-fehér-zöld zászló után marsírozva értünk az újvidéki állomásra. Óriási feltűnést keltve. Pár óra múlva MÁV-vonattal Szabadkára értünk, és szétszéledtünk. Rövidesen megnősültem, s immár 64 éve tart a boldog házasságunk. Szüleim örömeiben sírtak, hisz szeretteim a háború vérvizataros napjaiban, 2 hónapig azt sem tudták élek-e.

Katonai közigazgatás 1941 nyarán a Délvidéken

Pár nap múlva már újból dolgoztam a városi /katonai/ közigazgatásnál. Sok szerb és horvát szabadkai /nem idevalósiak/ igyekeztek Szerbiába és Horvátországba kiköltözni vagy visszaköltözni. Ezek végtelenül hálásak voltak, hogy anyanyelvükön tárgyaltam velük, és segítettem nekik a papírok beszerzésében, meg hogy mi mindent vihetnek, merre mehetnek, hisz a hidakat a jugoszláv katonaság a levegőbe röpítette. Nem állhattam meg, hogy az általam útba igazított menekü-

lőket ne emlékeztessem a rengeteg korábbi felíratra: „Govori državnim jezikom!”

Nyáron volt az esküvőm, ősszel pedig bevezették a polgári közigazgatást. Előbb árvaszéki jegyző voltam, meg a lakáshivatal főnöke, majd városi rendőrbíró lettem, ma úgy mondanák: "szabálysértési bíró".

Mondanom sem kell, hogy a barátaimmal együtt erőteljesen bekapcsolódtam a feléledő Népkör munkájába. Az első időben még le kellett győznünk a katonai hatóságok bizalmatlanságát, akiket a fajvédők: dr. Veréb Gyula /közjegyző lett/ Mačkovič mérnök stb. tájékoztattak arról, hogy mi mindannyian kommunisták vagyunk. Dr. Streliecki, dr. Dekker, Nojcssek Géza és dr. Bogner József igazoltak minket, hogy haladó szellemű demokraták voltunk mindig és vagyunk ma is.

Először a dalárda, majd lassan a többi csoport, alosztály újította fel a munkáját.

Dél szobrához, irredenta jelképhez, ifjúsági staféta futott fel Pestre. Napjainkban nézegetve a fényképet, elképedve látom, hogy hányan közülük később buzgó kommunista lett. Főleg horvátok.

A következő években nagyjából lelépült a köri színjátszás, mert igen komoly anyaországi gárdát hoztak ide, s egy-egy vendéjátékban a legismertebb színészek /Kiss Ferenc, Kiss Manyi, Szelezky Zita stb./ léptek fel. 1943 nyarán, a könyv napján Karády Katalin adott autogramot a vásárlóknak, az akkori Szentháromság-szobor mellett a Bata-cipőüzlet előtt.

Az ifjúsági kulturálisztály a magyar időben motorja volt a művelődésnek. A legaktívabbak, Toldi Ferenc, Kongó Tivadar, jómagam és sokan mások a városnál helyezkedtünk el, megint mások pedig a közellátási hivatalnál, a zeneiskolában, a városi könyvtárban stb. Hogy mi, ifjak haladó szellemű demokratikus beállítottságúak voltunk, mutatja az is, hogy a kommunista szervezkedésben /Mayer Ottmár és társai, akiket 1941 november 18-án kivégeztek/ egyetlen népköri fiatal sem volt!

De az is tény, hogy határozottan folytattuk az előző évek irányvonalát, az anyaországi népi írók mozgalmát a „Népünkkel népünkért” irányt. Következésképpen elítéltük a nagybirtokrendszert, az 50 000-100 000 holdas főúri és főpapi birtokosokat, akik a 3 millió föld nélküli szegény parasztot zsákmányolták ki.

1942 tavaszán vendégül láttuk a legkiválóbb magyar népi írókat, Illyés Gyula kivételével, aki nem jöhetett el. Itt volt Veres Péter, Sinka István, Erdei Ferenc, Darvas József, Nagy István, Püski Sándor.

Az itteniek közül Lévy Endre, Létmányi József stb. Kérésünkre dr. Bogner nyitotta meg az estet zsúfolt ház előtt. Jelen voltak Röck Andor főispán, dr. Völgyi polgármester, rendőrfőkapitány, számos tiszt, szóval a városvezetőség krémje.

Amikor pedig néhány megrázó vers is elhangzott a zsellérek kihasználásáról stb., fél tucat előkelőség felállt és elhagyta a termet. A többiek pedig szünni nem akaró tapssal fejezték ki érzelmeiket.

Az írókkal másnap kimentünk a ludasi alosztályba, ahol kis műsort adtak a népi írók.

A nyár folyamán Horthy kormányzó és neje a városunkba részt vettek a kenyér ünnepén, a városháza előtti téren. Sok ezer főnyi tömeg ünnepelte őket. Két kislány, a 12 éves Sós Szegedi Gabriella és a 13 éves Sóós Dékány Terike egy-egy szép csokrot adtak át a kormányzó úrnak és nejének. Ezért, kb.2 év múlva, 1944 gyászos és véres őszén ezt a két kislányt mint „háborús bűnösöket” a Zentai úti temető végében, a mai „44-es parcellán” kivégezték. Ilyen volt a kommunista-partizán igazságszolgáltatás. Ott nyugszanak ma is, a kb. 1500 kivégzett szerencsétlen „háborús bűnös” között.

Komoly művelődési tevékenység folyt a Népkör berkeiben és a külteleki alosztályokban is. Nagy közönységre volt az úgynevezett „szerda esti” kultúrelőadásoknak, szeptember és a következő év júniusa között.

Az 1943/44-es évadban rám hárult a szerda esték műsorai megszervezésének feladata.

Magyar Élet-tábor Balatonszárszón 1943-ban

Népi írók a Népkörben 1942 : Uzonné, Toldiné, Veres Péter, Nagy István, Sinka János, Lévai E., Létmányi, Püskiék, Szatyai, Bogner István

Nagy segítséget, kedvet, sőt szárnyalást adott mindannyiunknak a Püski Sándor és neje által megszervezett balatonszárszói tábor. Itt kb. 20 jeles

Népi írók Szabadkán: Veres Péter, Nagy István, Kek Zs., Püskiék, Kongo. Alul: Uzonék és Sinka

népi író, művész, énekes vett részt, és minden délelőtt, délután és az esti tábortűznél előadások, viták, közös éneklések voltak.

Kiemelkedő esemény volt Kovács Imre és Németh László parázs vitája. Kovács Imre kétségbe vonta Németh László „harmadik út”-elméletét /német és szovjet út helyett/.

A vitában rész vettek még Veres Péter, Nagy István, Asztalos István, Darvas József, Erdei Ferenc stb.

Majdnem elfajult már a vita, mikor Erdei Ferencnek sikerült pontot tennie a végére.

Kovács Imre akkor balosan hangoskodott, de 1948-ban, mikor az újonnan alakult Parasztpárt titkára volt már, kénytelen volt Nyugatra szökni. Az emigrációban, 1960-ban nyilvánosan megkövette Németh Lászlót. Vallomása a Látóhatár c. folyóiratban jelent meg, amely folyóirat majd 40 éven át jelent meg Münchenben. A régi népi írók képezték a szerkesztőgárda gerincét. Püski Sándor és neje is akkor már az Egyesült Államokba emigráltak. Én, a Látóhatár, majd későbbi nevén az Új Látóhatár folyóirat állandó előfizetője voltam, és talán 4-5-en kaptuk Jugoszláviában a lapot.

A laptulajdonos és egyik főmunkatárs Molnár József volt. Életem egyik legnagyobb hullámvölgyében megírtam neki, hogy nincs módomban fizetni a lapot és elbúcsúztam tőle. Ő azonban ezt nem hagyta, és sok éven át ingyen küldte az újságot. Aztán ismét módomban volt fizetni.

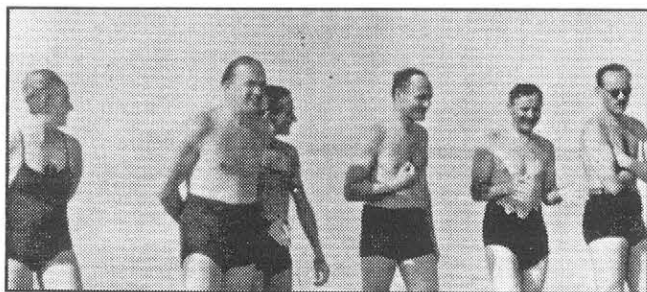
A szabadkai UDBA engem állandó megfigyelés alatt tartott, és egyszer behívtak, számon kérve, hogy miért járatok külföldi lapot. Talán nem felelnek meg az itteni magyar újságok? Mármint a Magyar Szó meg a 7 Nap. Rehák László, Vukovics Géza stb. hűen szolgálták a rezsimit, a 7 Napnál pedig Grósz György és még

páran, akiket nem akarok itt megnevezni, hisz azóta „megjavultak”. Mondtam, hogy miért ne tetszenének az itteni magyar újságok, csak ezek nem foglalkoznak magyar írókkal, akik részben Magyarországon, részben a Nyugaton élnek. Nyelt egy nagyot erre az udbás, és azzal „jutalmaztak”, hogy ismételt útlevélkéréseimet minden indoklás nélkül elutasították. 13 évig nem utazhattam külföldre.

A szárszói hallgatóság között igen jeles haladó szellemű politikusok is voltak. Pl. Nagy Ferenc, a későbbi magyar miniszterelnök, a szintén kiscgazda párti Kovács Béla, aki később a pártja főtitkára volt, majd 1947-ben a szovjetek letartóztatták és deportálták Moszkvába, csak 1956-ban, közvetlenül a forradalom kitörése előtt engedték szabadon, súlyos betegen.

Érdekes még megemlíteni hogy 50 év múlva, azaz 1993-ban tartották meg ugyancsak Balatonszárszón az 50 éves jubileumot, amelyre minket Szabadkáról vendégül láttak Püskiék. Csak 12-en mentünk, legtöbben már elhaláloztak, vagy túl gyengék voltak ilyen egyhetes táborozáshoz. A régiek közül Lévay Anna, Kongó Tivadar és én voltunk. Jól mutatja a tábor résztvevőinek előremutató, haladó szellemű /de nem kommunista/ felfogását, legalább is az semmiképp sem került a felszínre/ a Magyar Élet Könyvkiadó /Püski Sándor/ körül kialakult szimpátia és hasonló gondolkozású személyek sokasága.

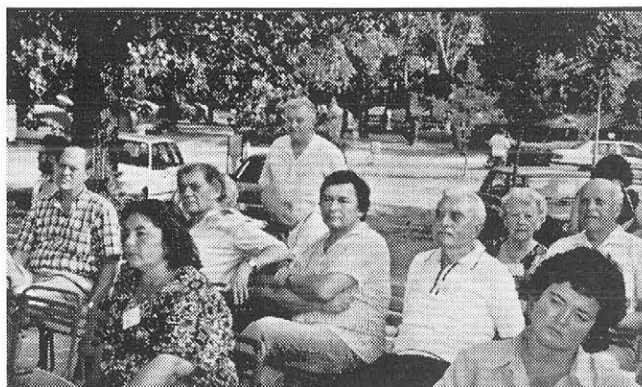
A szerda-esték jellege, tartalma a háború alatt a Népkörben

Balaton Szárszói első konferencia 1943-ban
Lévai Anna, xy, xy, Lévai Endre, Veres Péter és dr Uzon Miklós

A háború alatt /1941 és 1944 között/ a Népkörön kívül csak a katolikus magyar kör működött, de nem rendszeresen. Viszont a Népkörben fokozódó értékű és mind látogatottabb előadásokat, zenei esteket rendeztek szerdánként. Ezek díjmentesek voltak, és majd mindig telt ház előtt folytak. Igen komoly volt a színvonaluk, az előadásokban sok pesti kiválóság is fellépett.

1943. szeptember 8-án zsúfolt ház előtt én tartottam a megnyitóbeszédet. Megemlékeztem a szárszói táborról, és az akkor igen népszerű írókról. Elmondtam, hogy legnagyobb sikere Németh Lászlónak volt, aki merészen kitarított elmélete, a „harmadik út mellett”, vagyis nekünk nem kell a német, fasiszta ideológia, de a bolsevista kommunista rendszer sem, hanem egy harmadik, magyar út, független, demokratikus állam és berendezés.

II Szárszói találkozó, 1993, második sor: Kupa Mihály, Csóri Sándor, Dudás Károly, Szegedincsev Irén és dr Uzon Miklós

Nagyon sokan hosszasan tapsoltak, de számos németbarát felállt és elhagyta a termet. Néhány barátom szemrehányást tett nekem szavaim miatt, de én visszautasítottam a támadásokat. Abban az évben a megnyitói álláspontomhoz igazodtam, és számos előadás, vi-taest folyt akkor a szárszói eszme szellemében.

Néhány előadást, műsort a külteleki alosztályokban is bemutattunk. Vitathatatlanul legnagyobb sikere egy 3 felvonásos színdarabnak, a **Szilvio kapitánynak** volt. A vajdasági magyar színjátszás nagy öregje, legkiválóbb férfiszínésze, majd rendezője, Garay Béla rendezte. A bemutató 1942 áprilisában volt, felszabadulásunk egyéves évfordulóján. Ellenállhatatlan erőszakkal, rábeszéléssel nemcsak a legjobb amatőr műkedvelőket, de a hivatásosok közül is sokat rávett, hogy fellépjenek a darabban, amely különben egy hazafias tartalmú színmű volt. Garay Béla volt az egyik főszereplő, Pataki László a másik, a női főszereplő pedig Uzon Rozália. Jómagamat is berántott, Toldi Ferencet, Szöczi Mihályt, Köhalmi Pált, Bujdosó Rózsit, Szabó Várhegyi Mihályt, Selken Józsefet és másokat úgyszintén. A sok közismert személynek, színésznek és a jó rendezésnek köszönhetően rendkívüli sikert arattunk, úgyhogy többször meg kellett ismételnünk. Színész karrierem ezzel véget is ért.

A németek bevonulásakor éppen Kodolányi János Földindulás c. 3 felvonásos darabját adtuk elő

a Népkörben, amikor is beszaladtak az utcáról, kö- zölve, hogy német csapatok érkeztek a városba, és itt vannak a Népkör előtt is.

Rettenetesen megdöbbsentünk, vértett a szívünk, éreztük, ez már a vég kezdete. Nem folytattuk a szinelődást, leálltunk minden munkával. Bezártuk a Kört, csak a vendéglő működött. És tartott ez az oroszok bejöveteleig /október 10./, majd év végéig is.

Katonai uralom jött, 18 órától kijárási tilalom, vir- radatig. Ezekon a sötét éjszakákon, nem tízesével, hanem százával tűntek el a magyar emberek. Mint háborús bűnösöket végezték ki őket a Zentai úti te- mető délnyugati sarkán, a Mačković-téglagyár göd- rében, a mai 44-es parcellában.

A Népkör a kommunisták kezén

1945 tavaszán kezdtek mozgolódni az emberek, de ezek már az új kommunista hatalom hívei voltak. Az if- júsági alosztály még nem mozgolódott, mert az épkéz- láb fiatalok katonák, munkaszolgálatosok voltak. A nyár folyamán már megalakult az ifjúsági vezetőség, élén Molnár Gézával, s én is a vezetőségben voltam. Akkor kezdődött teljes gőzzel a Kommunista Párt propagan- dája, kezükben volt a sajtó, a rádió stb. A tét az volt, hogy Titóra és pártjára szavaz-e az ország lakossága, vagy Subašićra és Grolra, akik királypártiak voltak.

Én figyelmeztettem barátaimat, ismerőseimet, hogy nekünk, magyaroknak nem kellene ebbe beleavatkoz- ni, döntsék el a szlávok, mit akarnak. Ez rettenetesen

felháborította a kommunista magyarokat, és a Szabad Vajdaságban, addigi munkatársaim-barátaim, Lévy Endre és Kunszabó György által sugallt cikkben Nagy Ferenc ifjúsági vezető csúnyán megtámadott, s min- denféle sértő jelzővel illetett. Gál László pedig a Gri- maszban gúnyolt ki.

Valódi barátaim tanácsára teljesen visszavonultam a kultúrmunkától. Még egy ideig a dalárda alelnökének választottak, de rövidesen azzal is felhagytam. Meg- súgták, hogy koholt vádakkal hamarosan bíróság elé állítanak, és súlyosan elítélnék. Már a következő évben mint államellenes személyt első ízben zártak ki az ügy- védi kamarából mint a megszálló segítőjét. 1974-ben ügyvédként szálltam síkra azért, hogyha Horvátország- ban engedélyezik a vertikális magyar kultúr- szervezethez, akkor miért nem lehet ilyen a Vajdaság- ban is? Emiatt másodszer is kizártak az ügyvédi kama- rából, és mikor felvettek a horvát ügyvédi kamarába, a szabadkai kommunisták, élükön Stipan Kopilovićyal utánam nyúltak és – harmadszor - onnan is kizárattak!

1946-tól már teljesen a kommunista érzelműek ural- ták a Népkört, akiket mindenkor a pártbizottság dele- gált. De ezt másvalaki és máskor kell hogy feldolgozza. Különben köszönetet mondok Szöllősy Vágó László- nak, aki szívélyesen engedélyezte, hogy a szükségle- tem szerint támaszkodjak az ő 1994-ben megjelent **Né- pünkkel, népünkért** c. könyvére, melyben a Népkör történetét írja le (1872—1992). Köszönetet mondok még két élő kortársnak, Gyenizse Istvánnak és Szabó Lajosnak, akik értékes adatokkal szolgáltak a megem- lékezésemhez.

